

Research Article

***An Examination of the Criminal liabilities of Carriers of Contagious
Diseases due to Negligence from the Perspective of Imamiyah
Jurisprudence with an Emphasis on the Corona Virus***
Zaman Sandoghdar^۱, Ali VaezTabasi^۲, Abbas Sheykholeslami^۳

Received: ۲۰۲۲/۵/۲۰

Accepted: ۲۰۲۲/۱۰/۱۸

Abstract

Sometimes the disease goes beyond the individual level and spreads. This epidemic may be irregular and sporadic from a time point of view, or in a small area like a city or village, and sometimes its spread extends beyond an epidemic, and sometimes the level of its spread becomes pandemic. Facing each of these cases requires different health arrangements and requires different legal rules and planning. Coping with the disease in the national arena requires a model consisting of coordinated, purposeful and legitimate actions. This model is formed in paradigmatic structures based on many philosophical, legal and ethical principles and is designed according to the social structure of each society. What is needed to design the model is the explanation of the basic rights and values that must be supported, and the other is the explanation of the goal and purpose in carrying out activities and programs and designing processes. All of

^۱ - PhD student, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran zamansandoghdar۶۸@gmail.com

^۲ - Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran (Corresponding author) abbaspor@yahoo.com

^۳ - Assistant Professor, Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Mashhad Branch, Islamic Azad University, Mashhad, Iran. razmi.۱۰۹@gmail.com

these are in an inherently variable state. Therefore, from the moral and legal point of view, the question is which human rights has been threatened and endangered by the disease with the characteristics of Covid-19. Another thing is that according to the contagiousness and the outbreak that has occurred or is occurring, what set of justified behavior should be done in order to achieve the goals of control and health provision. According to the principles, for such a model, different goals may be considered for the patient and the disease, and accordingly, different behaviors can be envisioned to achieve these goals. Moral and legal norms will determine the limits of behavior. As a result, it may be effective to carry out a program or behavior in the face of the disease, but it is not legally and ethically justified. In addition, any behavior in such a confrontation should be possible in terms of people's facilities and lifestyle.

Keywords: Criminal liability, Imamiyah jurisprudence, Corona virus.

مقاله پژوهشی

بررسی مسئولیت کیفری ناقلین بیماری‌های مسری در اثر سهل انگاری از منظر فقه امامیه با تأکید بر ویروس کرونا

مبانی فقهی حقوق اسلامی

زمان صندوقدار^۴، رضا عباسپور^۵، سید محسن رزمی^۶

ارسال: ۱۴۰۱/۰۲/۳۰ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۷/۲۶

چکیده

گاهی بیماری از میزان فردی بالاتر رفته و گسترش می‌یابد. این همه‌گیری ممکن است نامرتب و به دیدگاه زمانی نامنظم باشد (*Sporadic*) یا در گستره‌ی کم مثل یک شهر یا روستا (*Outbreak*) و گاه شیوع آن فراتر رفته منطقه یا کشوری را در برمی‌گیرد (*Epidemics*) و گاهی سطح شیوع آن جهانی می‌شود (*Pandemic*) مواجهه هریک از این موارد مستلزم تمهیدات متفاوت بهداشتی بوده و قواعد حقوقی و برنامه‌ریزی متفاوتی را ایجاب می‌کند. مقابله با بیماری در عرصه‌ی ملی نیاز به الگویی تشکیل شده از اقدامات هماهنگ، هدفمند و مشروع است. این الگو در ساختارهای پارادایمی و مبتنی بر بسیاری از اصول فلسفی و حقوقی و اخلاقی شکل می‌گیرد و متناسب با ساختار اجتماعی هر جامعه طراحی می‌شود. آنچه برای طراحی الگو لازم است، تبیین حقوق و ارزش‌های پایه است که باید مورد حمایت قرار گیرد و دیگر تبیین غایت و هدف در انجام فعالیت‌ها و برنامه‌ها و طراحی فرایندهاست. همه اینها در یک وضعیت ذاتاً متغیر است؛ از همین رو به لحاظ اخلاقی و حقوقی پرسش مطرح این است که بیماری با خصوصیات کوید ۱۹ کدام حقوق انسانی را در معرض تهدید و خطر قرار داده است و دیگر اینکه با توجه به واگیردار بودن و شیوع واقع‌شده یا در حال

دوره ۱۵، شماره دوم، پیاپی ۳۰، پاییز و زمستان ۱۴۰۱

^۴ - دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران zamansandoghdar68@gmail.com
^۵ - استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران (نویسنده مسئول) abbaspor@yahoo.com
^۶ - استادیار گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران. razmi0109@gmail.com

وقوع، چه مجموعه رفتاری موجهی باید در قبال آن برای دستیابی به اهداف کنترل و تأمین سلامت صورت گیرد. طبق قاعده برای چنین الگویی اهداف گوناگونی نسبت به بیمار و بیماری ممکن است در نظر گرفته شود و بر همین اساس رفتارهای گوناگون نیز برای دستیابی به این اهداف متصور باشد. هنجارهای اخلاقی و حقوقی حدود رفتار را مشخص خواهد کرد. در نتیجه چه بسا در بدو امر اجرای برنامه یا رفتاری در مواجهه با بیماری مؤثر باشد، اما به لحاظ حقوقی و اخلاقی موجه نباشد.

واژگان کلیدی: حدود، سیاست جنایی بین الملل، کرامت انسانی، اجتهاد، عرف.

مقدمه

یکی از شاخه‌های بسیار مهم فقه و حقوق کیفری، جرائم بر ضد تمامیت جسمانی انسان است که بر اساس رکن روانی به سه نوع جرم عمدی، شبه عمدی و خطای محض تقسیم می‌گردد که مسئولیت ناشی از این جرائم به حسب نوع آن، متفاوت است. لازمه تحقق هریک از این جرائم، احراز انتساب آن به متهم است که تشخیص آن در برخی موارد، به‌ویژه در جرائمی که به تسبیب واقع می‌شوند، امری دشوار و تخصصی و حتی بسیار پیچیده است. آنگاه که کسی سنگی را به‌سوی دیگری پرتاب می‌کند و سنگ به فرد مورد هدف اصابت می‌نماید، احراز انتساب صدمه حاصل از پرتاب این سنگ به پرتاب‌کننده روشن است، ولی در بسیاری از مصادیق جرائم بر ضد تمامیت جسمانی جنایت بر نفس و کمتر از نفس، احراز رابطه انتساب به‌وضوح و سادگی مثال سابق نیست. یکی از موارد دشوار احراز رابطه انتساب، جایی است که شخصی که به یک بیماری واگیردار و مسری مبتلا شده است، به جهتی مانند تماس با دیگری این بیماری یا ویروس را به او منتقل کرده و به او آسیب می‌زند. این آسیب گاه در سطح یک بیماری یا ویروس ساده بوده و مانند سرماخوردگی به‌راحتی قابل درمان است، ولی گاه بیماری سخت و شدید بوده و به‌دشواری و با هزینه بالا درمان می‌شود و گاهی نیز بیماری باعث نقص عضو یا منفعت می‌شود و گاهی مانند ویروس کرونا یا آنفولانزا باعث فوت می‌گردد. انتقال این بیماری یا ویروس، گاه فقط از طریق تماس بی‌واسطه و گاهی از طریق تماس غیرمستقیم است؛ مانند تماس داشتن فرد با هر چیزی که بیمار مبتلا به ویروس قبلاً با آن تماس داشته است. همچنین انتقال این بیماری می‌تواند از طریق هوا یا با انتقال فرآورده‌های خونی فرد مبتلا باشد.

در همهٔ فروض پیش‌گفته، ممکن است شخص مبتلا از بیماری خود باخبر یا بی‌خبر باشد و نیز ممکن است کسی که بیماری به او منتقل شده، تدابیر ایمنی را رعایت کرده یا نکرده باشد. در نوشته حاضر سعی بر آن است با بررسی ابعاد فقهی و حقوقی گوناگون مسئله انتقال بیماری یا ویروس واگیر، صرفاً به بررسی مسئولیت‌های کیفری ناقلین بیماری‌های مسری در اثر سهل‌انگاری از منظر فقه امامیه... پرداخته شود.

بر پایه منابع و نظرات فقهی و حقوقی مسئولیت ناشی از انتقال بیماری یا ویروس خطرناک مانند کرونا یا ایدز به دیگری، به مثابه ایراد صدمه به دیگری بوده و تحقق رابطه انتساب ممکن است و بر اساس معیار و تعریف جنایت عمدی، شبه عمدی و خطای محض در فروض مختلف مسئله، رفتار فرد ناقل می‌تواند جنایت عمدی، شبه عمدی یا خطای محض شناخته شود.

نقش عناصری چون علم ناقل از آسیب‌زا بودن بیماری یا ویروس، اطلاع وی از ابتلای خود به بیماری یا ویروس و امکان یا عدم امکان درمان، تأثیری در اصل رابطه انتساب ندارد و فقط در نوع مسئولیت تأثیر دارد. البته اقدام فردی که بیماری یا ویروس انتقال می‌یابد، با شرایطی می‌تواند این رابطه انتساب را قطع کند. اگرچه در مسئله مسئولیت ناشی از تعرض به تمامیت جسمانی افراد، سه مبنای عدم جواز عمل، تعدی یا تفریط و انتساب در فقه امامیه وجود دارد، ولی قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی از مبنای سوم: یعنی رابطه انتساب پیروی کرده است و بر اساس نوع جنایت از عمد، شبه عمد و خطای محض فرد ناقل را مسئول می‌داند، ولی اثبات رابطه انتساب در مقام دادرسی در مسئله مسئولیت ناشی از ویروسی مانند کرونا، امری بسیاری سخت و تقریباً نشدنی است.

شیوع بیماری کرونا در عصر حاضر به‌عنوان یک تهدید علیه سلامت جسمانی و بهداشتی افراد تلقی می‌شود. بیماری کرونا افزون بر بیماری خطرناک و کشنده بودنش، سلامت افراد را نیز نشانه رفته است. این بیماری همچنین نوعی بیماری واگیردار نیز محسوب می‌شود که قابل انتقال از فرد مبتلا به فرد سالم، در صورت رعایت نکردن قواعد و چهارچوب‌های بهداشت فردی است؛ بنابراین، به دلیل اهمیت سلامت مردم در یک جامعه، این را می‌طلبند که با پژوهش و بررسی قانونی، راهکارهایی را برای کاهش تلفات و میزان ابتلا به این بیماری یافت شود.

یکی از سؤالات مهم و مطرح در این خصوص، جلوگیری از افزایش تلفات انسانی و ابتلا به این بیماری توسط نظارت دقیق و برخورد صبح با ناقلین این بیماری است. با توجه به این که برای احراز مسئولیت کیفری ناقلین این بیماری باید رابطه آگاهی ناقلین از قواعد و قوانین بهداشتی اثبات شود؛ بنابراین، تحقیق حاضر درصدد آن است که با بررسی حقوق

شهروندی و مواد قانون مجازات اسلامی، ضمن این که به بیان مسئولیت کیفری ناقلان و منتشرکنندگان بیماری کرونا می‌پردازد، نیم‌نگاهی به رویکردهایی برای جلوگیری از گسترش این بیماری نموده و آن را مورد بررسی قرار دهد.

۱. بیماری واگیردار

بیماری ناشی از یک عامل عفونی خاص یا فراورده سمی آن که در نتیجه انتقال مستقیم یا غیرمستقیم آن عامل یا فراورده‌های آن از طریق یک واسطه حیوانی یا گیاهی، ناقل و یا محیط غیرزنده از شخص یا حیوان آلوده را بیماری واگیردار می‌گویند.

۱-۱. انواع انتقال بیماری‌های واگیردار

انتقال مستقیم رسیدن بدون واسطه و ضرورت فوری عامل عفونی را به محل ورودش در بدن که ممکن است منجر به ایجاد عفونت در انسان و یا حیوان گردد انتقال مستقیم گویند. این روش انتقال شامل دست زدن، گاز گرفتن، بوسیدن، تماس جنسی، یا با پرتاب مستقیم قطرات کوچک به هنگام عطسه، سرفه، خروج آب دهان، خواندن و یا صحبت کردن (در فاصله یک متر یا کمتر) به ملتحمه چشم یا داخل بینی و دهان اتفاق افتد (فولادبند و همکاران، ۱۳۹۱).

۱-۲. انتقال غیرمستقیم

مواد و یا اشیاء آلوده از قبیل اسباب‌بازی، دستمال، البسه آلوده، وسایل خواب، ظروف غذاخوری، وسایل جراحی، آب، غذا، فراورده‌های بیولوژیک شامل خون، سرم، پلاسما، بافت و اعضای پیوندی و یا هر ماده‌ای که وسیله رساندن و داخل کردن عامل عفونت به میزبان حساس از طریق محل ورود مناسب آن شود (فولادبند و همکاران، ۱۳۹۱).

۲. بیماری کرونا

بیماری کرونا نوعی بیماری واگیردار با قابلیت انتقال در بین افراد است. رکن اصلی این

بیماری، ویروس است که سازمان بهداشت جهانی از این ویروس به‌عنوان ۲۰۱۹-nCoV یاد کرده است که در آن n به معنای جدید و CoV به معنی ویروس تاجی است. به‌طور کلی، این ویروس نیز شبیه سندروم حاد تنفسی است که سارس نامیده می‌شود، اما به‌هیچ‌وجه یکسان نیستند (هونگ، ۲۰۲۰).

۱-۲. علائم اصلی بیماری کرونا

با توجه به نوع ویروس کرونا، علائم می‌تواند از نشانه‌های سرماخوردگی عادی تا تب، سرفه، تنگی نفس و مشکلات حاد تنفسی باشد. همچنین بیمار ممکن است سرفه‌های چندروزه، ظاهراً بدون دلیل نیز داشته باشد. کروناویروس مرس، برخلاف سارس نه تنها دستگاه تنفس که ارگان‌های حیاتی دیگر بدن مثل کلیه و کبد را نیز درگیر می‌کند. در موارد حاد، مشکلات گوارشی نظیر اسهال، نارسایی حاد تنفسی، اختلالات انعقادی و نارسایی کلیه نیز گزارش شده که این مورد می‌تواند بیمار را به همودیالیز نیازمند کند. علائم کرونا ویروس جدید که منجر به بیماری کووید-۱۹ می‌شود، معمولاً چند روز پس از آلوده شدن فرد به ویروس شروع می‌شود، اما در بعضی افراد ممکن است این علائم، کمی دیرتر ظاهر شوند.

۲-۲. منشأ پیدایش کرونا ویروس

این نوع ویروس از بازار غذاهای دریایی و غذاهای عجیب و قریب مانند خوراک خفاش و مار درش هر ووهان چین شروع شده است که دغدغه همه‌گیری جهانی را ایجاد نموده و در کمتر از یک ماه از شروع بیش از ۱۰۰ کشته بر جای گذاشته است (اشرافی، ۱۳۹۸).

منشأ پیدایش کرونا ویروس در ایران در واپسین روز بهمن ۱۳۹۸، به دنبال فوت دو بیمار با عوارض تنفسی در بیمارستان کامکار عرب‌نیای قم، شایعاتی درباره مرگ این بیماران به علت کروناویروس شکل گرفت، اما دانشگاه علوم پزشکی قم با تکذیب شایعات مربوط به مبتلا بودن این دو بیمار فوت‌شده به کروناویروس، اعلام کرد تاکنون هیچ‌گونه شواهدی تشخیصی مبنی بر ابتلا به بیماری کرونا دیده نشده است (۷۴). متعاقباً، وزیر بهداشت،

درمان و آموزش پزشکی اظهار کرد دو بیمار که در تاریخ ۲۸ بهمن از ترشحات ریه آن‌ها تست گرفته شده بود، در تاریخ ۳۰ بهمن نتیجه تست مثبت بود و این خبر بلافاصله طی ۴۵ دقیقه اعلام عمومی شد.

دیدگاه قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران در زمینه بیماری کرونا: به گزارش خبرگزاری اقتصاد آنلاین و به نقل از مدیرکل پیشگیری‌های امنیتی و انتظامی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه؛ عدم رعایت توصیه‌های پیشگیری از شیوع ویروس کرونا به عنوان تهدید علیه بهداشت عمومی تلقی شده و قابل تعقیب کیفری است. وی از تحت تعقیب قرار گرفتن نقض کنندگان توصیه‌های پیشگیری از شیوع کرونا خبر داد و افزود: با توجه به امکان شیوع گسترده این ویروس در تجمعات انسانی، چنانچه برگزارکنندگان نمایشگاه‌ها، جشنواره‌های فروش و فروشگاه‌ها تدابیر لازم را برای پیشگیری از انتشار ویروس پیش‌بینی نکنند و به تذکرات وزارت بهداشت توجه نداشته باشند، با اعلام وزارت بهداشت یا دانشگاه‌های علوم پزشکی استان به اتهام تهدید علیه بهداشت عمومی و مطابق ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی مجازات می‌شوند که مطابق قانون مزبور اقدام علیه بهداشت عمومی تا یک سال حبس دارد. مدیرکل پیشگیری‌های امنیتی و انتظامی معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم قوه قضائیه ادامه داد: افرادی که با علم و اطلاع از مبتلا بودن به کرونا اقدامات پیشگیرانه مثل قرنطینه یا مراجعه به مراکز درمانی را انجام ندهند و موجب انتشار ویروس و ابتلای دیگران شوند نیز ممکن است مشمول مجازات مقرر قرار گیرند.

۳. حقوق شهروندی

حقوق شهروندی را به‌طور کلی می‌توان به مجموعه‌ای از قوانین حاکم بر روابط اشخاص در یک جامعه‌ی شهری تعریف کرد. همین‌طور این حقوق از آنجا که عناصرش به یکدیگر وابسته هستند، تجزیه‌ناپذیر بوده و غیرقابل انتقال است. نکته چشمگیر و اساسی این است که حقوق شهروندی به اشخاصی که تابعیت یک کشور داشته باشند، تعلق می‌یابد. همچنین باید گفت حقوق شهروندی افراد یک کشور، جدا از اصل و نژاد، رنگ، قومیت،

دین و طبقه‌شان تعلق می‌یابد و در کشور ما مسلمان بودن، شرط استفاده از حقوق شهروندی نیست. حقیقتاً این حقوق، زیبایی و آراستگی ملی به خود گرفته و به صفات و ویژگی‌های بیان‌شده هیچ‌گونه ارتباطی ندارند.

۱-۳. وظایف دولت ایران در قبال سلامت مردم بر اساس دیدگاه حقوق شهروندی

با بررسی‌های دقیق منشور حقوق شهروندی به این مهم دست پیدا می‌کنیم که دولت ایران موظف به فراهم کردن محیطی سالم برای زندگی بهتر شهروندان است. ماده اول این منشور به این مسئله تأکید دارد که شهروندان از حق حیات مستفیض هستند و این حق را جز در چارچوب قانون نمی‌توان از آن‌ها گرفت. ماده دوم این منشور اظهار می‌دارد: شهروندان از حق زندگی درخور و مستحق و اسباب آن نظیر تغذیه مناسب، آب بهداشتی، بالا بردن سلامت، بهداشت محیط، درمان مستعد، دستیابی به دارو، اسباب و تجهیزات، خدمات و محصولات پزشکی، درمانی و بهداشتی مطابق با ضوابط دانش روز و استانداردهای ملی، وضعیت زیست‌محیطی سالم و مساعد به جهت ادامه زندگی برخوردارند. طبق تعاریف مذکور، دولت ایران موظف است با وضع قوانین و مقررات، باعث کاهش و جلوگیری از ابتلای شهروندان به انواع بیماری‌ها شود.

۴. مفهوم مسئولیت کیفری

مسئولیت در معنا و مفهوم مقید بودن به انجام رساندن کاری آمده و در مفهوم مسئولیت، همواره نوعی پیمان و التزام وجود دارد. در حقوق کیفری، التزام به معنای قبول تبعات و پیامدهای رفتار مجرمانه است. پس می‌توان گفت مسئولیت کیفری عبارت است: قابلیت تحمل تبعات جزائی رفتار مجرمانه (فرمی، ۱۳۹۴).

۱-۴. شرایط تحقق مسئولیت کیفری

طبق ماده ۱۴۰ قانون مجازات اسلامی، مسئولیت کیفری در حدود، کیفر و تعزیرات تنها زمانی تحقق می‌یابد که شخص در هنگام ارتکاب جرم، انسانی عاقل، بالغ و غیرمقید باشد.

پس طبق این ماده برای تحقق مسئولیت کیفری سه رکن عقل، بلوغ و اختیار لازم است (فرهی، ۱۳۹۴).

۲-۴. مسئولیت کیفری از دیدگاه مبانی حقوقی

۱-۲-۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

طبق اصل ۴۰ قانون اساسی، هیچ کس نمی تواند اعمال حق خویش را وسیله اضرار به غیر یا تجاوز به منافع عمومی قرار دهد.

اصل فوق، بهترین تعریف برای مسئولیت اشخاص بوده و به صراحت در خصوص مسئولیت کیفری اشخاصی اشاره دارد که حقوق دیگران را تضییع می کنند که این موضوع، نمونه واضحی است برای نشان دادن این موضوع که ناقلین کرونا نیز طبق این اصل از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران قابل پیگیری و محاکمه هستند.

۲-۲-۴. قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

طبق ماده ۲ قانون مجازات اسلامی، هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده است، جرم محسوب می شود. پس با توجه به متن ماده فوق، ترک فعل نیز باعث وقوع جرم می شود؛ بنابراین، با بررسی و تشریح ماده ۲۹۵ از همین قانون، درمی یابیم هرگاه کسی فعلی که انجام آن را برعهده گرفته یا وظیفه خاصی را که قانون بر عهده او گذاشته، ترک کند و به سبب آن جنایتی واقع شود، چنانچه توانایی انجام آن فعل را داشته باشد، جنایت حاصل به او مستند می شود و حسب مورد، فعل ارتكابی عمدی، شبه عمدی یا خطای محض است.

بر اساس تعریف فوق، ناقلین به بیماری کرونا در صورتی که از دستورات مقام قانون گذار مبنی بر رعایت چهارچوب های بهداشتی استتکاف کنند و تخطی آنها باعث سرایت این بیماری به اشخاصی در جامعه شود، قابل محاکمه و پیگیری هستند.

۳-۲-۴. قانون مسئولیت مدنی

ماده یک قانون مسئولیت مدنی صراحتاً به نقض حقوق افراد اشاره کرده است. طبق

این ماده، هر کس بدون مجوز قانونی عمداً یا در نتیجه بی احتیاطی، به جان یا سلامتی یا مال یا آزادی یا حیثیت یا شهرت تجارتي یا به هر حق دیگر که به موجب قانون برای افراد ایجاد گردیده، لطمه‌ای وارد نماید که موجب ضرر مادی یا معنوی دیگری شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود است. بر اساس این ماده، اگر شخص آلوده به این ویروس، بدون رعایت موازین بهداشتی در جامعه حضور پیدا کند و باعث انتقال این بیماری به افراد سالم در آن جامعه شود، مسئول جبران خسارت ناشی از عمل خود خواهد بود.

فرضیه‌های تحقیق

طبق قواعد فقهی امامیه، افراد در برابر خسارت‌ها و ضررهای وارده بر دیگران، مسئول هستند و به نظر می‌رسد طبق قواعد حقوقی و مواد قانونی، افزون بر جبران در صورت عمد، مجازات می‌شود.

این طور به نظر می‌رسد که شخص ناقل بیماری در موارد انتقال عمدی بیماری کشنده خویش، مقصر و مسئول است، اما در صورت جهل و تقصیر ناشی از سهل‌انگاری، مسئولیتی متوجه وی نیست.

طبق مواد قانونی مانند ماده ۶۸۸ قانون مجازات اسلامی که درباره تهدید علیه بهداشت عمومی است و به نظر می‌رسد قوانینی از این دست را می‌توان مجازاتی برای شخص ناقل در نظر گرفت.

ذی نفعان

امید می‌رود نتایج این پژوهش مورد استفاده قضات، کارگزاران امور قضایی، دانشجویان رشته‌های حقوق و آحاد جامعه قرار گیرد.

مبانی نظری

ویروس کرونا (کووید ۱۹) تقریباً در تمام کشورهای جهان جنبه فراگیری و عالم‌گیری به خود گرفته است و همه ملت‌های جهان را تحت تأثیر خود قرار داده، میلیون‌ها نفر را

مبتلا کرده، جان صدها هزار نفر را گرفته و تقریباً اقتصاد جهان را مختل نموده و کشورها و ملت‌ها را از نظر سیاسی - اجتماعی به چالش کشیده است و به اصطلاح در حوزه اثرگذاری خود، عدالت را رعایت کرده و همه کشورها و ملت‌ها را بدون توجه به نوع، غنا، جنسیت و سایر امور تبعیض‌آلود تحت تأثیر قرار داده است.

پیشینه تحقیق

نیرانجان ماجهی (۲۰۲۰) در مقاله‌ای مروری، تحت عنوان «جامعه‌شناسی عالم‌گیری کووید ۱۹» تلاش کرده به آن دسته از امور مختلف اجتماعی که ویروس کرونا را به همراه داشته، پردازد. اگرچه او به اموری همانند خانواده و گوشه‌گیری، کار روزانه، کارگران کوچ‌کننده، جمعیت روستایی، جمعیت شهری، نخبگان، معتمدان، پلیس، دکتراها، بیمارستان‌ها، رسانه‌ها، واکسیناسیون و پزشکی، اثرات محیطی، اثرات اقتصادی، بخش کشاورزی، حیوانات خانگی، حمل‌ونقل و... می‌پردازد، اما مقاله فاقد قدرت تبیین‌کنندگی است و به نظر می‌رسد توصیفی از امور گوناگون باشد.

اولانی ایوانزا (۲۰۲۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «اثرات اجتماعی - اقتصادی ویروس کرونای جدید: راه‌حل‌های خط‌مشی» تلاش دارد به همه‌گیری و عارضه‌های ویروس کرونای نوظهور پردازد و تبیین می‌کند این ویروس، نه تنها تأثیری مستقیم داشته که اثرات غیرمستقیم و هزینه‌هایی را نیز به همراه داشته است و ضمن بیان تأثیر تلویحات اقتصادی بر نظام‌های سلامت عمومی، به اثرات آن بر سفر، تجارت، عرصه‌ی کشاورزی، صنایع غذایی و بازارها می‌پردازد.

فوکویاما (۲۰۲۰) در مطلبی در آتلانتیک به بررسی نوع واکنش‌های نظام‌های اقتدارگرا و دموکراتیک به چگونگی مواجهه با ویروس کرونا پرداخته و معتقد است که چین به عنوان نماد یک کشور اقتدارگرا، ابتدا با جریان آزاد اطلاعات مقابله کرد و موجب تأخیر در واکنش به بیماری و تشدید آن شد. باین حال، او واکنش دولت‌های دموکراتیک را نیز مناسب ارزیابی نمی‌کند.

جودیو باتلر (۲۰۲۰) نیز در نقدی درباره شیوع کرونا در آمریکا و واکنش نظام

سرمایه‌داری به آن، به نابرابری حاکم در جوامع می‌پردازد و بر اهمیت چگونگی دسترسی به خدمات بهداشتی در سطح عمومی، مبارزه با فقر و تأمین اجتماعی تأکید می‌کنند و معتقد است که امروز ما با ویروسی روبه‌رو هستیم که به‌سرعت از مرزها عبور می‌کند و ایده‌سرزمین ملی را به فراموشی می‌کشاند.

روش پژوهش

این پژوهش از نوع بنیادی بوده و از روش توصیفی - تحلیلی استفاده شده و شیوه جمع‌آوری اطلاعات در آن به‌صورت کتابخانه‌ای است.

۵. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

با توجه به مراتب فوق و نظر به تصدیق فرد حقوقی، بحث در مورد مسئولیت این فرد است و این که اگر فرد حقوقی همانند فرد حقیقی مرتکب جرم شود، چه کسی پاسخگوی فعل یا ترک فعل مجرمانه است؛ برای نمونه، اگر شرکت به جرم کلاه‌برداری مبادرت ورزد، مسئولیت جزایی آن به عهده چه کسانی است و اگر مسئولیت کیفری افراد حقوقی را قبول کردیم، اعمال مجازات به چه صورت خواهد بود؟

در این مورد، از منظر حقوق‌دانان دو نظریه نمایان گردیده است:

۱. اشخاصی که به نداشتن مسئولیت کیفری افراد حقوقی اعتقاد دارند.

۲. کسانی که به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی معتقدند.

آیا اشخاص حقوقی مثل شرکت‌ها داری مسئولیت کیفری هستند؟ آیا می‌توان اشخاص حقوقی را مثل اشخاص حقیقی در صورت ارتکاب جرم تعقیب کرد و مجازات نمود؟ قبل از بحث درباره‌ی موضع حقوق ایران به نظریه‌های موجود مبنی بر پذیرش یا عدم پذیرش این گونه مسئولیت می‌پردازیم.

نظریه اول: عدم پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به دلیل عدم وجود اراده و اختیار قابلیت انتساب جرم به آن‌ها.

نظریه دوم: توجه قانون‌گذار در تشریح و وضع قوانین مجازات‌دهنده، نشانگر عدم

امکان این مجازات در مورد اشخاص حقوقی است.

واضعین این دکترین معتقدند بحث مسئولیت کیفری افراد حقوقی، دیگر امری غیرواقعی نبوده، اما یک حقیقت قضائی را سازمان می‌دهد. افراد حقوقی به وسیلهٔ اعضای که واجد اراده و پشتکار آزاد (برای نمونه، اعضای هیئت‌مدیره یک شرکت) اداره می‌شوند که فرد حقوقی نیز طبعاً دارای چنین اختیاری است و باید پاسخگوی کارهای خود باشد؛ بنابراین، وی در صورت ارتکاب جرم، واجد مسئولیت جزائی است.

ولی دربارهٔ امکان ناپذیری اعمال مجازاتی مانند حبس، این بحث در اندازه‌ای نبوده که همچون یک مانع اساسی محسوب گردد. بر اشخاص حقوقی، اگر نتوان مجازات سلب آزادی اعمال کرد، ولی می‌توان وی را محاط به جریمهٔ نقدی و بلکه مجازاتی مثل انحلال که موجب از دست دادن موجودیت حقوقی و اعمال حق وی می‌شود، در نظر گرفت. بی‌چون و چرا اعمال مجازات آنان مانند افراد حقیقی است.

۶. مسئولیت کیفری در مواجهه با بیماری‌های مسری

ابتلا به برخی ویروس‌ها و بیماری‌ها، شاید در فاصلهٔ کوتاه یا زیاد از زمان ابتلا، منجر به مرگ می‌شود. حال، شخصی که فرد دیگری را به این ویروس یا بیماری مبتلا می‌کند، چه مسئولیتی دارد؟ آیا رفتار شخص ناقل بیماری و ویروسی مانند کووید-۱۹، همانند رفتار شخصی است که به دیگری جراحی یا ضربه‌ای وارد می‌کند که منجر به مرگ او می‌گردد، یا با آن متفاوت است؟ در اینجا همان‌گونه که در ادامه مبحث نمایان می‌گردد، اصل نسبت صدمه وارد شده به ناقل بیماری یا ویروس از منظر فقها آشکار است؛ از این رو، در قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۱۳۹۲ در تصدیق و درستی همین نظر در ماده ۱۹۳ بیان داشته است: در صورت وجود فاصله زمانی، بین رفتار مرتکب و نتیجه برآمده از آن، مانع از انجام جنایت نیست؛ مثل مرگ حاصل از انتقال عامل بیماری کشنده که بنا بر موضوع سبب قصاص یا دیه است.

حکم ماده فوق و ماده ۹۹۲ همین قانون در مورد همهٔ جرائم جاری است. گفتنی است اگرچه برخی پرسش‌های شرعی مورد استناد در پاسخ به سؤال در مورد انتقال ویروس

کووید ۱۹، اطلاع یا نداشتن اطلاع فرد مبتلا به کرونا ۲۰۱۹ از ابتلای خود است، ولی فرقی ندارد که نوع ویروس کرونا باشد یا سایر بیماری‌های واگیردار. اگر فقها در رابطه با انتقال کووید ۱۹ که ویروسی کشنده است و فاصله بین ابتلا و مرگ، طولانی باشد، نسبت و مسئولیت شخص ناقل به بیماری را بپذیرند، به طریق اولی در مورد انتقال بیماری واگیردار یا ویروس دیگری که فاصله میان ابتلای و وقوع صدمه - شامل مرگ یا نقص عضو و فایده کمتر است - انتساب و مسئولیت شخص ناقل پذیرفته خواهد شد و نیز در سؤال از نقش آگاهی و اطلاع، مرکز ثقل سوال روی آگاهی شخص ناقل از توصیف وضعیت خود است و تفاوتی بین نوع بیماری یا ویروس ندارد؛ بر همین اساس، این نظرهای فقهی درباره انتقال هریک از بیماری‌های ویروسی و واگیردار درخور نگرش و استناد است.

افزون بر آنچه بدان اشاره شد، با توجه به روند رو به رشد بیماری‌هایی نظیر کرونا و وجود خطر جدی این نوع بیماری‌ها برای جامعه، وجود قوانین خاص در جهت مجازات بیماران بی‌مبالات و بی‌احتیاط و پیشگیری از انتشار آن‌ها ضروری به نظر می‌رسد؛ زیرا همان‌طور که طی مباحث تحقیق بدان اشاره شد، در قوانین ایران فقط تحت ماده قانونی ۶۸۸ ق.م.ا. است.

۷. بررسی تئوری‌های حاکم بر مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

۷-۱. فرضیه عدم مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

طرفداران این فرضیه، فرض مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را فرضی غیرمنطقی و مخالف اصول و قواعد جاری در حقوق جزا می‌دانند. این فرضیه سازان بر این باورند که کسی را در حیطه حقوق جزا می‌توان مسئول دانست که دارای رگ و پوست باشد و تنها اوست که می‌تواند بار مسئولیت کیفری را بر دوش کشد. به نظر این عده، درست است که قانون‌گذار بر این مؤسسات و تشکیلات اعتباری، لفظ شخص استعمال نموده، ولی شخص در حقوق جزا فقط انسان را شامل می‌شود و نه این اشخاص مجرد و اعتباری.

۷-۲. تبعیت اشخاص حقوقی از اصل تخصص

دومین ایرادی که به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی گرفته شده، ناشی از اصل

اختصاص یا متخصص مشخص حقوقی است؛ به این مفهوم که اشخاص حقوقی باید در حدود هدفی که دارند و در اساسنامه و یا قانون تشکیل خود بدان تصحیح گردیده است، فعالیت کنند و هیچ‌گاه بدان‌ها اعطای شخصیت نشده است که در مقام ارتکاب جرم برآیند. معتقدین به این اصل تنها مورد محدودکننده شخصیت حقوقی، شخص حقوقی را اصل اختصاص می‌دانند که به نظر این عده، همه انواع اشخاص حقوقی اعم از عمومی و خصوصی، تابع این اصل می‌باشند.

۸. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

یکی از مسائل بحث‌برانگیز در حقوق جزای کشورهای جهان، مسئله مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی است. فقدان دکترین واحد و راهگشا در این زمینه، موجب شده است قوانین کشورها و به تبع آن، دادگاه‌ها رویه‌های متفاوت و گاه متضادی در برخورد با این مسئله اتخاذ نمایند و در نتیجه به افراط یا تفریط گرایند. از بین قوانین جزایی کشورها، قانون جزای کوبا از لحاظ مقررات مربوط به مسئولیت جزایی اشخاص حقوقی، مقامی ممتاز دارد. قانون مزبور، مجازات‌های پیش‌بینی شده در مورد اشخاص طبیعی را با مجازات‌های اشخاص حقوقی منطبق ساخته و علل آن را نیز ذکر کرده است. مثلاً به جای مجازات اعدام، انحلال مؤسسه را تعیین کرده است.

۸-۱. بررسی جامع مسئولیت کیفری ناقلین بیماری کرونا از منظر قانون مجازات اسلامی

مطابق ماده ۴۹۳ قانون اسلامی، وجود فاصله زمانی بین رفتار مرتکب و پیامد برآمده از آن، جلوگیری از تحقیق جنایت نیست؛ مثل مرگ حاصل از انتقال میکروب کشنده که بنا بر موضوع، سبب قصاص یا دیه است. ماده ۴۹۲ حکم این قانون راجع به همه جرائم جاری است. انتقال بیماری نوعاً یا نسبتاً کشنده ممکن است در یک فرایند تدریجی که گاهی نیز بسیار زود به نتیجه می‌رسد، سبب مرگ فرد منتقل‌الیه شود. با توجه به این موارد، جرائمی که به این شکل صورت می‌گیرد، در شمار جرائم مرتبط با تمامیت جسمانی فرد است که با توجه به عنصر روانی و شدت ضرر و مهم‌تر این که

نوعاً یا نسبتاً کشنده بودن و عوامل بیماری، می‌توان انواع مختلفی از آن را ارائه نمود. بیماری‌های نوع کشنده، بیماری‌های هستند که در صورت ابتلا هیچ راه درمانی برای آن‌ها وجود ندارد و قطعاً منجر به مرگ می‌شود، اما بیماری‌های نسبتاً کشنده، بیمارهای هستند که با توجه به شرایط فردی، محیطی و... ممکن است باعث مرگ فرد ابتلا شود. نکته مهم، بررسی عنصر روانی اعمال انتقال بیماری و گیردار است که آشکارکننده نوع قتل و در نتیجه، تعیین کننده نوع و میزان واکنش قانون‌گذار در مقابل انتقال‌دهنده این بیماری‌هاست.

قانون‌گذار در مواد ۲۹۰، ۲۹۱ و ۲۹۲ قانون مجازات اسلامی، راهکارهایی را در رابطه با تعیین عنصر و توجه به قصد مستقیم و تبعی یا سبب، مطرح نموده است. با توجه به ماده ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی، قتل در صورت‌های زیر عمدی محسوب می‌شود:

الف - مجرم قصد کشتن بزه دیده را داشته باشد؛ اگرچه عمل وی همراه کشنده و مرگبار نباشد. این قصد به «قصد مستقیم» شناخته شده است. در مواردی که مرتکب نیت کشتن فردی را داشته باشد و بالفعل به دستاورد خود برسد، بدون توجه به همواره مرگبار بودن رفتار، عمل او قتل عمدی محسوب می‌شود.

ب - عمل جانی مرگبار باشد؛ اگرچه قصد کشتن مجنی علیه (بزه دیده) را نداشته باشد. این گونه ارتکاب، موجب تشکیل قصد تبعی نوعی قتل می‌شود. بدین گونه فعل ارتكابی باید از چنان ویژگی‌هایی مستفیض باشد که در چارچوب آن بتوان مجرمانه را مفروض محسوب کرد.

در تبصره یکم ماده ۶۸۸ اسلامی مصوب ۱۳۷۶ مقدر شده: شناسایی اقدام در برابر بهداشت عمومی، وظیفه وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی است. برای تحقیق جرم مذکور شروط زیر لازم است:

انجام کار و اعمال باید توأم با تهدید باشد؛ یعنی لازم به بررسی نتیجه نیست. با نگرش به افعال متغیر که در صورت‌های ماده ۶۸۸ نام برده شده این اقدامات و افعال می‌بایست خردمندانه و آگاهانه باشد. اقدامات توأم با تهدید می‌بایست در برابر بهداشت عمومی شناخته شود.

متابعت تبصره یکم ماده ۶۸۸، شناسایی اقدامات در برابر بهداشت عمومی وظیفه وزارت بهداشت است. ماده ۲۸۶ قانون مجازات اسلامی اشعار می‌دارد: هرکس به شکلی گسترده مرتکب جنایت در برابر کلیات جسمانی اشخاص، توزیع مواد زهرآگین، میکروبی و مخاطره‌آمیز یا هم‌دستی در آن گردد، طوری که سبب اخلاص شدید و شدید در نظم عمومی کشور یا ورود خسارت فراوان به کلیت جسمانی اشخاص در حد گسترده گردد مفسد فی الارض یا تباه‌کننده به حساب می‌آید و محکوم به اعدام می‌شود؛ بنابراین در مواقعی که فرد یا افرادی از یک گروه با انتشار و پخش وسیع آلات و ادوات به ویروس مسری مرگبار در سطح جامعه، تلاش در واگیردار کردن شمار بسیاری از اشخاص به این بیماری کشنده داشته باشند؛ ممکن است این اعمال باهدف و انگیزه تضعیف حکومت اسلامی و به وجود آوردن بحران زیاد به قصد سودآوری و تجارت انجام گیرد، می‌تواند از راه‌های مختلفی نظیر ابزار و مواد ضد عفونی‌کننده قلبی و آلوده یا ترویج مواد آرایشی آلوده به ویروس در کشور صورت گیرد و می‌توان چنین افرادی را از باب (فساد فی الارض) به مجازات رساند.

باید توجه داشت که از ارکان اصلی تحقق مسئولیت جرم انتقال بیماری واگیردار، صحت انتساب و استناد آن است که احراز آن در عمدی بودن و غیر عمدی و همراه با کوتاهی یا سستی، لازم و ضروری است.

قانون شیوه پیشگیری از بیماری‌های مقاربتی و مسری طبق ماده ۲۲ قانون مذکور بیان می‌دارد: افرادی که مانع جلوگیری از اجرای مقررات و قوانین بهداشتی می‌شوند و یا در خلال ناآگاهی، موجب تکثیر یکی از بیماری‌های مسری می‌شوند، به مدت ۸ روز تا ۲ ماه حبس تأدیبی و مبلغی حدود ۵۱ تا ۵۰۰ هزار ریال و یا به یکی از این دو کیفر محکوم خواهند شد.

جبران خسارت اگر از طریق حضور در اجتماع و ارتباط با اشخاص و... ویروس خطرناک به شخص یا اشخاص دیگری انتقال یابد، با توجه به شیوه‌های موجود در خصوص جبران خسارت، خسارت دیده چه حقوقی و طرف مقابل چه تکالیفی خواهند داشت؟

۹. جبران خسارت مادی، مطابق ماده ۵ قانون مسئولیت مدنی

در صورتی که در اثر صدمه‌ای که به بدن یا سلامتی فردی وارد شود و در بدن او نقصی ایجاد شود یا توان کار آسیب‌دیده کم شود و یا از بین برود و یا سبب بالا رفتن هزینه‌های زندگی او گردد؛ شخص واردکننده ضرر و زیان مسئول جبران و پرداخت همه خسارات نامبرده است (روشن، صادقی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵).

۹-۱. جبران خسارت بدنی

حق تقاضای خسارت بدنی بر پایه اصل تکریم حفظ جان و شرافت آدمی و تکالیف آمره پیرامون آن است، اما آثار ضرر بدنی متفاوت است که به تفکیک بیان می‌شود:

الف - صدمه به سلامت و تمامیت جسمانی: در این نوع خسارت، عناصر متعددی است که شامل هزینه‌های پزشکی، جراحی و دارویی می‌شود.

ب - فوت منفعت یا تقلیل آن: همان‌گونه که در مطالب پیشین آمد، به استناد ۵ و ۶ ق.م.م همه خسارت‌های فوق مشمول هزینه است و باید به سود آسیب‌دیده، بسته به تأمین آن حکم داد (روشن، صادقی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵).

۹-۲. جبران خسارت معنوی مطابق ماده ۲۱ قانون مسئولیت مدنی

کسی که به ارزش و درستی فردی یا خانوادگی او صدمه واصل شود، می‌تواند از شخصی که صدمه زده است جبران ضرر مادی معنوی خود را بخواهد. هر وقت ارزش ضرر و نوع اشتباه ایجاب نماید، دادگاه می‌تواند در صورت محرز شدن اشتباه، افزون بر صادر کردن حکم به خسارت مالی حکم به از بین بردن ضرر از روشی دیگر از همانند اجبار به معذرت‌خواهی و الحاق حکم در جراید و امثال آن نماید؛ بنابراین فرد متضرر که بدون آگاهی از بیماری فرد مقابل بوده و آگاهی از ناقل بودن ویروس او نداشته است، می‌تواند به سبب زیان‌های معنوی که به او وارد می‌شود، اقامه دعوی کند و با توجه به مواد ۱، ۲ و ۱۰ قانون مسئولیت مدنی دادگاه باید نسبت به صدور حکم اقدام کند. در اصل ۱۷۱ قانون اساسی نیز خسارت معنوی پیش‌بینی شده است (روشن، صادقی، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵).

۱۰. بررسی مسئولیت‌های کیفری انتقال بیماری از منظر فقه امامیه

۱-۱۰. منجر به مرگ شدن بیماری یا ویروس

ابتلا به برخی ویروس‌ها یا بیماری‌ها شاید در یک بازه زمانی کم یا زیاد از لحظه ابتلا، منجر به مرگ شخص مبتلا گردد. حال، شخصی که فرد دیگری را به این ویروس درگیر می‌کند؛ چه مسئولیتی در قبال آن دارد؟ آیا رفتار انتقال‌دهنده ویروسی مانند کووید ۱۹ همانند رفتار شخصی است که به دیگری جراحی یا ضربه‌ای وارد می‌کند که باعث مرگ او می‌گردد، یا این که با آن متفاوت است؟ در اینجا چنان که در ادامه بحث روشن می‌گردد، اصل انتساب صدمه وارده به ناقل بیماری یا ویروس از نظر فقها محرز است؛ لذا در تأیید همین نظر، مطابق قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ماده ۴۹۳ مقرر می‌دارد:

وجود فاصله زمانی بین رفتار مرتکب و نتیجه برآمده از آن، مانع از انجام جنایت نیست؛ مثل مرگ حاصل از انتقال عامل بیماری کشنده که بنا بر موضوع، سبب قصاص یا دیه است. حکم این ماده و ماده ۹۹۲ همین قانون در مورد همه جرائم جاری است.

اگرچه برخی پرسش‌های شرعی مورد استناد در پاسخ به سؤال در مورد انتقال ویروس کووید ۱۹، اطلاع یا نداشتن اطلاع فرد مبتلا به کرونا ۲۰۱۹ از ابتلای خود است، ولی فرقی ندارد که نوع ویروس کرونا یا سایر بیمارهای واگیردار باشد، اما اگر فقها در رابطه با انتقال کووید ۱۹ که ویروسی کشنده است و فاصله میان ابتلای به آن و مرگ، فاصله‌ی طولانی باشد؛ نسبت و مسئولیت شخص ناقل به بیماری را بپذیرند، به مراتب بالاتر در مورد انتقال بیماری واگیردار یا ویروس دیگری که فاصله میان ابتلای به آن و وقوع صدمه - شامل مرگ یا نقص عضو و فایده‌ی کمتر است، انتساب مسئولیت به شخص ناقل پذیرفتنی است و نیز در سؤال از نقش آگاهی و اطلاع، مرکز ثقل سؤال روی آگاهی شخص ناقل از توصیف وضعیت خود است و تفاوتی در نوع بیماری یا ویروس ندارد. بر همین اساس، این نظرهای فقهی درباره انتقال هر یک از بیماری‌های ویروسی و واگیردار درخور نگرش و استناد است.

اکنون که مجال انتساب آسیب وارد شده به ناقل بیماری با ویروس وجود دارد، این

آسیب به ضرورت شرح ریشه روانی آن می‌تواند شامل یکی از بندهای مواد ۲۹۰ (جنایت عمدی) ۲۹۱ (جنایت شبه عمدی) و ۲۹۲ (خطای محض) قانون مجازات اسلامی گردد. گر ناقل به قصد اقتباس جنایت و به‌عمد و از روی آگاهی، ویروس را منتقل کند و یا از روی عمد، ویروس همواره پرمخاطره را منتقل کند و یا به‌صورت عمد ویروس را به فرد واجد بیماری زمینه‌ای که به‌طورکلی برای او وخیم و خطرناک است، منتقل کند و جنایتی اتفاق بیفتد، جنایت عمدی محسوب می‌شود و اگر ناقل بدون قصد اقتباس جنایت ویروس همواره غیر مخاطره‌آمیز را به شکل عمد به شخصی منتقل کند و جنایتی پیش آید، جنایت شبه عمدی خواهد بود، و اگر ناقل بدون داشتن قصدی، ویروس را به فردی انتقال دهد و جنایتی اتفاق بیفتد، به این نوع جنایت، خطای محض گفته می‌شود، ولی در حقیقت با توجه به نظر کارشناسان، ویروس کرونا (کووید ۱۹) در بیش از ۸۰ درصد موارد، مشکل سخت و جدی برای فرد مبتلا به این ویروس ایجاد نمی‌کند و در ۲۰ درصد دیگر نیز در حدود ۱۷ یا الی ۱۸ درصد خطر مرگ وجود ندارد؛ پس نمی‌توانیم آن را در شمار ویروس‌های کشنده بدانیم. از این رو، انتقال به‌صورت عمدی آن بدون داشتن قصد قتل، نمی‌تواند شامل بند (ب) ماده ۲۹۰ قانون مجازات اسلامی باشد.

خطرناک بودن بیماری یا ویروس به این معناست که موجب مرگ یا نقص عضو یا منفعتی و لو موقت در انسان گردد، اما به نظر می‌رسد در ارائه پاسخ تفصیلی به این سؤال باید فروض مختلف این بحث از قبیل علم و عدم علم فرد ناقل ویروس به کشنده بودن آن، اطلاع و عدم اطلاع فرد از ابتلای خود به این ویروس، وجود بیماری زمینه‌ای در منتقل‌الیه، نقش و اقدام فرد در مبتلا شدن یا اقدام فرد ثالث در برپایی اجتماع یا جمعی برای ارتباط فرد ناقل با منتقل‌الیه را از هم تفکیک کرد.

الف - علم و عدم علم به کشنده بودن ویروس

فردی که ویروس خطرناک را به دیگری منتقل می‌کند، امکان دارد بداند این ویروس خطرناک است و یا چنین علمی نداشته باشد که وجود این علم یا عدم آن می‌تواند بر نوع مسئولیت او تأثیرگذار باشد.

ب - اطلاع و عدم اطلاع از بیماری

از آنجا که آلودگی به برخی بیماری‌ها و ویروس‌ها مانند کرونا ممکن است تا مرحله‌ای از پیشرفت، علائم ظاهری نداشته باشد، امکان دارد فردی که موجب انتقال ویروس می‌شود، ممکن است از آلوده بودن خود یا وسیله به ویروس، آگاه یا ناآگاه باشد که مسئولیت کیفری او در صورت آگاهی و عدم آگاهی متفاوت است. در فرض آگاه بودن، جنبه‌های مختلف بحث و پاسخ آن، همان است که در قسمت قبل بیان شد، اما در فرض ناآگاه بودن فرد ناقل، این بحث طرح می‌شود که چه مسئولیتی متوجه او می‌شود که سه نظر درباره آن بیان شده است. در خصوص عدم استناد قتل به او (ر.ک: آیت‌الله العظمی محمد فاضل لنکرانی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۳۰۹)، خطای محض (ر.ک: آیات عظام محمدتقی بهجت و حسین نوری همدانی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۳۰۹) و شبه عمد (ر.ک: آیات عظام سید عبدالکریم موسوی اردبیلی و ناصر مکارم شیرازی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۳۰۹).

به نظر می‌رسد در انتقال مثل ویروس کرونا موارد متفاوت باشد. چنانچه شخصی که نمی‌داند مبتلا به ویروس کروناست، اگر رفتاری ارادی نسبت به دیگری انجام دهد، مثلاً دست آلوده خود را به سروصورت دیگری بکشد و او را به ویروس مبتلا کند؛ یعنی قصد فعل نسبت به مجنی‌علیه را داشته، ولی قصد جنایت نسبت به او را نداشته باشد؛ در این صورت جنایت واقع شده، شبه عمدی است؛ چون مشمول بند الف ماده ۲۹۱ ق.م.ا. است.

ج - امکان یا عدم امکان درمان

یکی از پرسش‌های مطرح دربارهٔ مسئولیت کیفری ناقل ویروس یا بیماری، تأثیر امکان یا عدم امکان درمان و جلوگیری از پیشرفت این بیماری در مسئولیت وی است که از نظر فقهای معاصر، امکان یا عدم امکان آن تأثیری در حکم ندارد (آیات عظام بهجت، محمد فاضل لنکرانی، ناصر مکارم شیرازی، سید عبدالکریم موسوی اردبیلی و حسین نوری همدانی، گنجینه آرای فقهی قضایی، سؤال کد ۱۷۹).

د - اقدام منتقل‌الیه

یکی از عوامل تأثیرگذار بر این بحث، نقش فرد منتقل‌الیه در انتقال ویروس به اوست؛ به‌عنوان مثال، اگر فردی دستورالعمل‌های بهداشتی در برقراری ارتباط با دیگران را رعایت نکند و درحالی که نباید با فرد مبتلا ارتباط داشته باشد، با او ملاقات کند یا باید پس از ارتباط با دیگران یا تماس با اشیاء، دست و صورت خود را بشوید و دست خود را به لب، چشم و بینی خود نزنند، اما این امور را رعایت نکرده است و در نتیجه، ویروس از فرد مبتلا به وی منتقل شده است، آیا در چنین صورتی نیز فرد انتقال‌دهنده ویروس یا بیماری واگیر مسئول است یا خیر؟ بر مبنای قاعده اقدام و تحذیر، به نظر می‌رسد مسئولیتی بر عهده کسی نیست؛ زیرا اگر اخطار لازم داده شده باشد و شخصی برای بی‌توجهی به اخطار و با آگاهی از اتفاق، خودش را در معرض آن قرار دهد، خودش تباہ است.

۱۰-۲. ایجاد صدمه کمتر از قتل

در بسیاری از موارد، فردی که توسط دیگری مبتلا به بیماری ویروسی شده است، نمی‌میرد بلکه دچار صدماتی چون نقص عضو یا منفعت می‌شود، یا هزینه‌های درمان را بر فرد تحمیل می‌کند. در این حالت، این سؤال مطرح می‌شود که مسئولیت فرد ناقل بیماری یا ویروس چیست؟ در پاسخ به این سؤال، سه نظر از سوی فقهای معاصر شیعه ارائه شده است:

برخی بر فرض عمدی بودن انتقال ویروس، معتقدند حکم ایراد صدمه عمدی را دارد؛ یعنی حکم آن قصاص مادون نفس است، اما به جهت عدم امکان قصاص، دیه جایگزین قصاص می‌شود.

نظر بعضی نیز بر این است اگر بیماری مهار شود و منجر به قتل نگردد، ناقل ویروس باید در برابر نقصان‌های حاصله ارش بدهد. عده‌ای از فقها معتقدند فرد ناقل ویروس، ضامن عیب و نقص ایجادشده در فرد منتقل‌الیه و مخارج دوره بیماری وی است.

گفتنی است موضع قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در ایجاد صدمه کمتر از قتل، همان است که در قتل بیان شده است؛ زیرا در مواد مورد اشاره، تعبیر جنایت بکار رفته است

که شامل قتل و کمتر از آن می‌شود. همین‌طور، قتل ناشی از انتقال بیماری یا ویروس واگیر در صدمات کمتر از نفس ناشی از انتقال بیماری یا ویروس واگیر نیز صادق و حکمش همان است.

۱۰-۳. فوت شخص ناقل پیش از فوت منتقل‌الیه

از آنجاکه در چنین مواردی امکان دارد در فاصله انتقال بیماری یا ویروس فرد ناقل بیماری یا ویروس فوت کند، این سؤال پیش می‌آید که آیا با فوت او پرونده بسته می‌شود یا مسئولیت تبدیل می‌گردد. سه نظر در این باره بین فقهای معاصر بیان شده است؛ اگر استناد محقق باشد در فرض انتقال عمدی یا شبه عمدی ویروس، دیه باید از مال ناقل پرداخت شود و در فرض خطای محض، دیه بر عهده عاقله است. نظر دیگر بر این است در فرض عمدی بودن انتقال ویروس، حکمش قصاص است که با فوت ناقل، قصاص منتفی گردید و در فرض شبه عمدی، دیه در مال ناقل و در فرض خطای محض، دیه بر عاقله است. در هر سه فرض عمد، شبه‌عمد و خطای محض دیه از اموال ناقل پرداخت می‌شود.

ماده ۴۳۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ درباره اثر مرگ مرتکب در تغییر مسئولیت در جنایت عمدی مقرر داشته است:

هر زمان در جنایات عمدی، به دلیل مرگ یا فرار، دسترسی به فرد مرتکب امکان‌پذیر نباشد، با درخواست ذی‌حق از اموال مرتکب دیه جنایت پرداخت می‌شود و اگر شخص مرتکب اموالی در اختیار نداشته باشد، بابت قتل عمد، اولیای دم می‌تواند دیه را از نزدیکان و خویشاوندان قاتل بگیرند و در صورت نبود نزدیکان و خویشاوندان (عاقله) یا نداشتن دسترسی به آنان یا عدم توانایی آنها به پرداخت، دیه از طریق بیت‌المال پرداخت می‌شود و در غیر قتل، دیه بر بیت‌المال خواهد بود. در صورتی که پس از دریافت دیه، دسترسی به شخص مرتکب جرم، اعم از قتل و غیر قتل، امکان‌پذیر شود و چنانچه که دریافت دیه به منظور گذشت از قصاص نباشد، حق قصاص، بنا بر موضوع برای اولیای دم یا مجنی‌علیه محفوظ است؛ زیرا باید قبل از قصاص، دیه گرفته شده را بازگرداند.

عدم دسترسی به مرتکب به علت مرگ در این ماده، شامل مرگ مرتکب قبل فوت مجنی علیه و پس از آن، هر دو می‌شود؛ لذا در مسئله مورد بحث، دیه از اموال مرتکب و اگر اموالی نداشته باشد، از عاقله او و در صورت نبودن خویشاوندان یا نداشتن دسترسی به آنها یا عدم توانایی در پرداخت دیه از طریق بیت‌المال پرداخت می‌شود، اما در صورتی که انتقال ویروس مصداق جنایت شبه‌عمدی باشد و مرتکب قبل از مجنی علیه فوت کند، ماده ۴۷۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته است:

در جنایات شبه‌عمدی، چنانچه به علت مرگ یا فرار دسترسی به مرتکب جرم نباشد، دیه از اموال یا دارایی او گرفته می‌شود و چنانچه دارایی فرد کفاف ندهد، از طریق بیت‌المال پرداخت می‌شود.

همین‌طور، در صورتی که انتقال بیماری یا ویروس مصداق جنایت خطای محض باشد و مرتکب قبل از مجنی علیه فوت کند، ماده ۴۷۵ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر داشته است:

در جنایات خطای محض، در شرایطی که پرداخت دیه بر عهده شخص مرتکب است، اگر به دلیل مرگ یا فرار، دسترسی به او امکان‌پذیر نباشد دیه از دارایی‌های او پرداخت می‌شود و چنانچه مرتکب اموالی در اختیار نداشته باشد، دیه از طریق بیت‌المال پرداخت می‌شود.

ظاهراً نظر قانون‌گذار در این مسئله با هیچ‌یک از سه نظریه فقهی مطرح شده تطبیق کامل ندارد.

نتیجه‌گیری

ما در این مقاله با بررسی بیماری کرونا دریافتیم که در این نوع بیماری در صورت رعایت چهارچوب‌های بهداشتی میزان ابتلا و همچنین آمار تلفات در کشور به نحو محسوسی کاهش می‌یابد؛ لذا این مسئله ما را ترغیب به تحقیق و مطالعه جهت یافتن راهکارهایی برای رعایت این چهارچوب‌ها کرد.

ما با بررسی دقیق قوانین حقوقی جمهوری اسلامی ایران نظیر قوانین اساسی، قوانین

مدنی، قوانین مجازات اسلامی و قوانین حقوق شهروندی توانستیم مصادیقی برای مسئولیت کیفری ناقلین بیماری کرونا به دست آوریم. از آنجا که مسئولیت کیفری به معنا و مفهوم قابلیت تحمل تبعات جزایی رفتار مجرمانه است، با عنایت به مواد منشور حقوق شهروندی، اصل ۴۰ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ماده ۲۹۵ قانون مجازات اسلامی، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی و سایر مواد ذکر شده در این مقاله به این نتیجه مهم دست می‌یابیم دولت افزون بر این که حافظ حق حیات مردم در جامعه است، می‌تواند به دلیل وجود مصادیق جرم، آسیب رساندن به نفس و حق حیات مردم در قوانین کیفری و مدنی ایران ناقلین کرونا را به مجازات‌هایی محکوم کنند. با توجه به این که مصادیق عام در قانون‌های مدنی و کیفری جمهوری اسلامی ایران در خصوص این مقاله به‌وفور یافت می‌شود، اما به نظر می‌رسد به دلیل خاص نبودن این قوانین، دولت جمهوری اسلامی ایران و همچنین دستگاه‌های مربوطه نمی‌توانند برخورد لازم را با متخلفین در این زمینه انجام دهند. از این رو، در این مقطع زمانی، یکی از مهم‌ترین اموری که دولت و مجلس جمهوری اسلامی ایران بر عهده دارد، وضع قوانین مختص به این بیماری است که باعث برخورد قاطع و جدی با ناقلین این بیماری می‌شود. پیشنهاد می‌شود پس از وضع قوانین و مقررات خاص در خصوص ناقلین بیماری کرونا، این قوانین به‌صورت کامل و جامع به آگاهی مردم برسد تا افزون بر فرهنگ‌سازی در جامعه، حس رعب‌آور مجازات، باعث رعایت قوانین و مقررات و چارچوب‌های بهداشتی در میان مردم گردد.

بر مبنای منابع و نظرات فقهی و حقوقی، مسئولیت ناشی از انتقال ویروس مخاطره‌آمیز مثل ایدز یا کرونا (کوید ۱۹) به دیگری همانند ایراد صدمه به دیگری است و تحقق رابطه انتساب ممکن است و بر اساس معیار و تعریف جنایت عمدی، شبه عمدی و خطای محض در فروض مختلف مسئله، رفتار فرد ناقل می‌تواند جنایت عمدی، شبه عمدی یا خطای محض شناخته شود. نقش عناصری چون علم ناقل از آسیب‌زا بودن بیماری یا ویروس، اطلاع او از ابتلای خود بیماری یا ویروس و امکان یا عدم امکان درمان تأثیری در اصل رابطه انتساب ندارد و فقط در نوع مسئولیت تأثیر دارد. البته اقدام فردی که بیماری یا ویروس به انتقال می‌یابد با شرایطی می‌تواند این رابطه انتساب را قطع کند. اگرچه در مسئله

مسئولیت ناشی از تعرض به تمامیت جسمانی افراد سه مبنای عدم جواز عمل، تعدی یا تفریط و انتساب در فقه امامیه وجود دارد، اما قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی از مبنای سوم، یعنی رابطه انتساب پیروی کرده و بر اساس نوع جنایت از عمد، شبه‌عمد و خطای محض فرد ناقل را مسئول دانسته است، اما اثبات رابطه انتساب در مقام دادرسی در مسئله مسئولیت ناشی از ویروسی مانند کرونا امری بسیاری سخت و تقریباً نشدنی است.

فهرست منابع

۱. آقایی نیا، حسین. (۱۳۹۳). حقوق کیفری اختصاصی (جرائم علیه اشخاص - جنایات). (چاپ هشتم). انتشارات میزان.
۲. اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۴). حقوق جزای عمومی. (ج ۱، چاپ بیست و چهارم). انتشارات میزان.
۳. اشرفی، مرتضی. (۱۳۹۸). «کرونا ویروس جدید؛ خطر بالقوه». درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۷۰۶، زمستان.
۴. اصفهانی، محمدبن حسن. (۱۴۱۶ق). کشف اللثام. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
۵. بهجت، محمدتقی. (۱۴۲۸ق). استفتائات. قم: دفتر حضرت آیت الله بهجت.
۶. حسان پور، سیدرضاء. (۱۳۸۷). «ایدز و حقوق کیفری». فصلنامه حقوق پزشکی. تابستان، ص ۱۳۷ - ۱۸۰.
۷. حسینی مراغی، سید میر عبدالفتاح. (۱۴۱۷ق). العناوین الفقهية. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۸. حلی (علامه حلی)، حسن بن یوسف. (۱۴۱۳ق). قواعد الأحكام. قم: مؤسسه نشر اسلامی.
۹. خمینی، سید روح الله. (بی تا). تحریر الوسيله. قم: مؤسسه مطبوعات دار العلم.
۱۰. روشن، محمد؛ صادقی، محمد. (۱۳۹۲). «ضمن ناشی از انتقال بیماری جنسی». فصلنامه فقه پزشکی. سال سوم، شماره ۱ و ۳.
۱۱. شیروانی، علی. (۱۳۸۴). ترجمه و تبیین شرح لمعه. (ج ۱۴). تهران: انتشارات دار العلم.
۱۲. فرحی، بابک. (۱۳۹۴). مختصر حقوق جزای عمومی. انتشارات طرح نوین اندیشه، تابستان.
۱۳. فولادبند، فرحناز و همکاران. (۱۳۹۱). کتب آموزش بهورزی - بیماری‌های واگیر. تدوین امور بهورزی معاونت بهداشتی دانشگاه علوم پزشکی شیراز.
۱۴. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران ۲- قانون مسئولیت مدنی ۳- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ ۴- قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران ۵- قانون طرز جلوگیری از بیماری‌های آمیزشی و واگیردار ۱۱۹۲

۱۵. کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۷). الزام‌های خارج از قرارداد (مسئولیت مدنی). (ج ۱، چاپ هشتم). تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۱۶. گلدوزیان، ایرج. (۱۳۹۸). بایسته‌های حقوق جزای عمومی. (چاپ نوزدهم). انتشارات میزان.
۱۷. محمودی، عباس. (۱۳۸۸). حقوق جزای پزشکی. تهران: انتشارات حقوقی.
۱۸. میرمحمدصادقی، حسین. (۱۳۸۶). جرائم علیه اشخاص. تهران: انتشارات میزان.
۱۹. هونگ، جان ون. (۲۰۲۰). دستورالعمل عمومی پیشگیری از ابتلا به ویروس کرونای جدید (کوئید ۱۹).
20. Dictionary of the Social Sciences (2003). *Unique Genome*. <https://www.oxfordreference.com>
21. Emirbayer, M., Desmond, M. (2015). *The Racial Order*. Chicago, IL: University of Chicago Press
22. Fukuyama, F. (2020). *Totalitarianism as a Mindset Can Be Anywhere*. TheAmerican Interest. <https://www.the-american-interest.com>
23. Giddens, A. (1990). *Sociology, A brief but critical introduction*. 2th edition, byMacmillan
24. Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-identity: Self and Society in the LateModern Age*. Stanford University Press.